

(204—210). Истакнута је улога Ненадовића у изградњи ваљевског магистрата (211—230), а још подробније је описана њихова дјелатност у вези са стварањем државног уређења у Србији (231—271). Посебним поглављем обухваћена је борба Карађорђа и Ненадовића за систем државног уређења у обновљеној Србији (1808 — 1811), кад се устаничка власт стабилизује на подручју бившег београдског пашалука (272—303). Аутор је моکتонио пажњу и Константину Ненадовићу и његовом односу према Вожду и његовој дјелатности у првој половини 1808. године (304—338). Вриједан је похвале и пишећев напор да нам прикаже став Ненадовића према Карађорђевићим уставним промјенама 1811. године (339—365). Приказан је и однос Проте Матеје према другом српском устанку и кнезу Милошу (366—376). Аутор је стигао да забележи и о Протином брату Сими Ненадовићу (1783 — 1815), и да га сврста у посебно поглавље (377—387), као и о Протином сину, књижевнику Љубомиру Ненадовићу (1824 — 1895), који је оставио значајна свједочанства о Његошу и Црногорцима (388—497).

Десница је користио и народну pjesму да би рељефније приказао људе и догађаје. Па ипак, може му се приговорити да није довољно снажно истакао супротности које су дијелиле Проту Матеју и Милоша Обреновића. Прота Матеја и Карађорђе, припадају оној одлучној генерацији српског сељаштва која вјерује у мач и бунт. Дипломатија је последње

средство помоћу кога се могу санкционисати резултати на бојном пољу. Договор с Цоргом увијек је варљив, султанова обећања олако се дају немирној раји, али се још лакше крше. Срби су, без размисљања и оклијевања, заборавили на Ичког мир и, предвођени Карађорђем, одлучно кренули против Турака, на позив Русије, кад им је она ставила у изглед учвршћење независности и ширење устанка на нове просторе. Али, и Прота Матеја и Вожд одбијају да прихвате руско турско. Насупрот оваквој енергичној Карађорђевој и Протиној, Милош Обреновић концентрише другу политику српског села. Тај други дио српског села није био склоп да прими борбу. И Милош Обреновић се једва прихватио задатка да постане вођа другог српског устанка. Руднички кнез се ставио на чело устанка у тренутку кад није било другог избора и кад је оцијенио да му међународни догађаји могу ићи у прилог. Неколико битака довело га је за сто с Али-пашом Марашлијом. Милош је надмудривањем и поткупљивањем турских функционера успио да се избори за аутономију. Уклањањем Карађорђа 1817. године, рудничком кнезу се указала могућност да се ријеш и осталих противника. Он је интригама и лукавством изграђивао свој апсолутизам. Таква политика није могла придобити Проту Матеју.

Монографија садржи 20 фотографија и 15 факсимила, а на крају дат је и регистар имена и регистар мјеста.

Милорад П. Радусиновић

СИМПОЗИЈУМ О ИГУМАНУ МОЈСИЈУ ЗЕЧЕВИЋУ И ВОЈВОДИ МИЉАНУ ВУКОВУ

У организацији Удружења научних, културних и јавних радника Полимља, 10. и 11. септембра 1977. године у Иванграду је одржан симпозијум посвећен освјетљавању историјске улоге игумана Мојсија Зечевића и војводе Миљана Вукова. Организатор скупа је имао за циљ да се ова два врло истакнута борца за национално и со-

цијално ослобођење Васојевића, односно становништва Горњег Полимља у XIX вијеку, научно обраде, и да се прикажу вријеме и услови у којима су они дјеловали. Личности игумана Зечевића и војводе М. Вукова и њихово вријеме одавно су закупаљали пажњу људи од пера, али су и поред тога све до данас остали недовољно

научно освијетљени, сагледани и оцијењени. Симпозијум је, међутим, у том погледу дао одређене резултате.

На симпозијуму је поднесено 8 реферата. Ваља нагласити да је за скуп владало велико интересовање, не само научних, културних и јавних радника Иванграда већ и шире јавности. Чињеница да је око 300 учесника пратило оно што су референти излагали најбоље говори о интересовању за историјска збивања и личности које су утицале на њихов ток у Горњем Полимљу у прошлом вијеку. Судићи по утиску који се стекао, референти су углавном успјели да задовоље радозналост иначе доста хетерогене публике. Слушаоци су се разишли с увјерењем да су обогатили своја знања и историјске представе не само о ова два истакнута народна првака већ и о целокупним збивањима на овом простору у процесу ослободилачке борбе од почетка XIX вијека па до Берлинског конгреса 1878. године.

Академик др Милисав Лутовац у опширном реферату освијетлио је животни пут и рад игумана Мојсија Зечевића, старјешине манастира Ђурђевих Ступова, човјека који је играо најзначајнију улогу у политичкој организацији хришћанског живља на горњим токовима Лима у првој половини XIX вијека. О Зечевићу је с правом говорено као о носиоцу идеје о неопходности борбе за национално и социјално ослобођење народа овога краја, борцу који је сјајао на челу народних буна, хајдуковао, одржавао блиске везе с митрополитима Црне Горе: Петром I и Петром II Петровићем Његошем, био њихов спољнополитички савјетник и извршилац важних дипломатских и других побјерљивих мисија у корист црногорске државе. Због свега тога игуман Зечевић је постао једна од најзначајнијих фигура прве половине прошлог вијека у политичком животу не само краја који је представљао већ и Црне Горе. Он је постао личност која је схватила сложеност времена и историјских прилика, односно разумијевала тенденције у изградњи црногор-

ске државе и њеног друштва, истичући се као поборник борбе за слободу неослобођених крајева и истовремено иступајући као противник однарођавања. Снагом воље и ума сузбијао је протурске снаге у Горњем Полимљу, утирао пут међуплеменском јединству, сигурно и опрезно водио народ у ослободилачку борбу, чији је циљ био ослобођење од турске окупације и истискивање османских феудалних односа на овом значајном историјском простору. Успјешан исход борбе за ослобођење овај истакнути национални радник сагледавао је у чврстом ослонцу на Црну Гору и њене владаре, па је природно што је тако упорно настојао да свој крај веже за Цетиње, да га ослободи и сједини са својом стијешњеном али слободном матицом. Игуман Мојсије је приказан и као природно даровит, mudar и интелигентан човјек, добар организатор просвјетног и духовног живота, учитељ који шири писменост и пади прве зубље просвјете у Горњем Полимљу. У његово вријеме Ђурђеви Ступови су заиста постали не само духовни и политички већ и донекле привредни центар ове области, а национални рад његовог старјешине — игумана Зечевића — оставио је трајан траг у свијести народа овога краја, инспирисавши га да још организованије и снажније настави ослободилачку борбу у другој половини XIX вијека.

Људски и главарски лик војводе Миљана Вукова био је предмет реферата Јагоша Јовановића. У доста опширном излагању, писаном углавном на основу афирмативних мишљења и ласкавих оцјена савременика — главарски и људски лик војводе Миљана Вукова је снажно подцртан. Војвода Миљан је представљен као најзначајнија личност Васојевића и Горњег Полимља, која је утиснула снажан печат на сва збивања од почетка друге половине XIX вијека па све до краја седамдесетих година. Он је припадао истовремено и најужем кругу водећих црногорских државника, био је личност у којој су се слиле све одлике врсног ратника, вој-

сковође и организатора ослободилачке борбе. Ипак, чини се да је мањкава страна Јовановићевог излагања била у томе што је без икаквих кригичких ограда прихватио све оно што је изречено о војводи М. Вукову као човјеку и као народном прваку, политичару и државном функционеру.

Др Новица Ракочевић у реферату *Аустријски покушај продора у Полимље у XVIII и XIX вијеку*, указао је на генезу интересовања Бечког двора за лимску долину и уопште област Новопазарског Санџака, почев од времена аустро-турских ратова с краја XVII па до краја XIX вијека. Аустријска политика према овим крајевима имала је свој континуитет, вођена је с тенденцијом да се лимском долином оствари најкраћа веза између Аустрије и католичког живља у горњој Албанији и на Косову. Полимље је тако постало важно подручје у плановима ове империјалистичке силе, посебно од средине XIX вијека, да би њена политичка ангажованост добила свој пуни израз у великој источној кризи 1875 — 1878. и нарочито последице одлука Берлинског конгреса, када је Аустро-Угарска закорачила у област Новопазарског Санџака. Од тада је ова империјалистичка сила настојала да заустави природни процес борбе за национално ослобођење који је водило становништво Горњег Полимља.

Борба Васојевића за слободу у вријеме игумана Мојсија Зечевића и војводе Миљана Вукова чинила је садржај излагања др Жарка Шћепановића. У овом реферату третирани су догађаји који су се односили на ослободилачку борбу Васојевића, односно становништва Горњег Полимља, у вријеме дјеловања Мојсија Зечевића и војводе Миљана Вукова. Пошто су и други референти на овом скупу обрађивали ослободилачку борбу узету у **најширем** смислу на овом простору, аутор је био изложен непријатности дјелимичног понављања. Али с обзиром на употребљену грађу и начин њене интерпретације, Шћепановићев приказ ослободилачке борбе је с пажњом саслушан. Изло-

жена материја је добрим дијелом представљала допуну саопштења Лутовца и Јовановића.

Мр Миомир Дашић је свој први реферат посветио *анализи друштвено-економских и политичких прилика у Горњем Полимљу од почетка XIX вијека до 1875. године*. На основу сопствених истраживања изворне грађе нашег, руског, француског и, донекле, турског поријекла, критички је приказан развој друштвено-економских односа на овом простору. Аутор је дошао до закључка да је чивчијски систем као вид феудалног продукционог односа у Османском царству и, овдје, на овом простору, стајао у основи узрока свих ослободилачких покрета, устанака, буна, ослободилачке борбе и револуционарних збивања и гибања карактеристичних за читав Балкан у прошлом вијеку. У тежњи сељака да дође до слободне земље његовом настојању и жељи да измакне феудалном притиску турског господарујућег феудалног слоја — ага и бегова — и безобзирног понашања османског чиновничког апарата, сагледаван је процес ослободилачке борбе, објашњаване промјене политичких прилика које су упоредо с том борбом добијале нова обиљежја и садржаје, полазећи од тога да су друштвено-економски, социјални чиниоци, нове политичке прилике, класне, вјерске и националне супротности — тражиле своја разрјешења кроз ослободилачку борбу. У тим релацијама сагледавана је и истицана улога и значај и народних главра, међу којима су игуман Мојсије Зечевић и војвода Миљан Вуков имали најистакнутије мјесто.

Др Слободан Томовић је у усменом излагању презентирао морални лик војводе Миљана Вукова. Васојевићки војвода је у ауторовој интерпретацији с правом приказан као високо морална личност, неустрашив, храбар, мудар и одважан народни првак, војни и цивилни старјешина. Одликовао се свим оним етичким одређењима која га и чине једном од најистакнутијих фигура у Црној Гори свога времена. Војводу Миљана Вукова већином

приказују таквом личношћу и извори онога времена, прије свега свједочења савременика. — Ипак, сматрамо да је у изворној историјској грађи могло да се нађе још доста података који би неке оштроумне Томовићеве наводе још више истакли, али било би и чињеница које би неке оцјене и оспориле.

Једно новије књижевно историјско виђење ликова игумана Мојсије Зечевића и војводе Миљана Вукова био је реферат мр Слободана Вујачића. Међутим, у овом заиста занимљиво писаном саопштењу највише мјеста било је посвећено сагледавању књижевних ликова игумана Зечевића и војводе Миљана Вукова у дјелу Марка Вујачића „Знаменити црногорски јунаци“. Аутор је показао да је М. Вујачић на епски начин изразио књижевноторијске ликове ових знаменитих људи, додајући да је литерарно обликовање њихових личности и даље врло захвална тема, јер је ријеч о истакнутим борцима и народним првацима који представљају читаву епоху, јављају се као бунџије против политичког и социјалног насиља, израстајући у народне прваке чија улога и историјско дјеловање прелазе оквири једнога краја. Вријеме у коме су живјели и радили било је изузетно сложено, драматично по збивањима, те се и њихови ликови могу драмски изразити. С. Вујачић је за такво своје виђење био инспирисан традицијом епским прјесмама, анегдотама, мемоарским и другим казивањем. Уосталом од тога је полазио и М. Вујачић у портретисању ова два истакнута национална борца. Због тога ни С. Вујачићу не треба толико замјерити што није имао критичан став и позив на сигурније изворе у својим пројекцијама књижевно-историјских ликова игумана Зечевића и војводе Миљана Вукова. Један дио Вујачићевог реферата обрађивао је проблем односа традиције и револуције, што је, без обзира на занимљивост идеја о том проблему чини се, излазило из оквира основне теме.

М. Дашић подноси је и реферат *Кнез Никола Васојевић и његови*

планови за стварање државице „Холмије“, у коме је ову контраверзну и авантуристичку личност покушао да сагледа у свјетлу казивања домаћих и страних извора (углавном француских и пољских), одреди његово мјесто у историји овога краја и шире. О кнезу Васојевићу релативно је доста писано у нас, неки су то чинили узгредно, други допуњавали оно што се већ знало, трећи су се задржавали на појединим детаљима и питањима епизодичног карактера. Најпотпуније податке о политичком дјеловању и сложеним радњама Николе Васојевића до сада саопшти је др Љубомир Дурковић — Јакшић (у књизи „Србијанско-црногорска сарадња 1830 — 1850“). Међутим, најновија истраживања су показала да треба учинити још напора да би се употпунила слика о овом човјеку од политичке иницијативе и акције, кнезу самозванцу и, сигурно, једној од најконтраверзнијих личности не само овога краја него и шире, авантуристи и политичком комбинатору и смутљивцу за чије идеје и планове су се једно вријеме интересовале (истина привремено), и стране владе (Енглеска, Француска, и др.) и нарочито пољска револуционарна емиграција, на челу с грофом Адамом Чарторијским. Аутор је чињеницама показао да је кнез Васојевић био велики противник руске политике и њеног политичког утицаја на Балкану, да је својим плановима о стварању државе „Холмије“, на простору између Црне Горе и Кнежевине Србије, Херцеговине и Албаније, која је требало да буде под врховном влашћу Турске и протекторатом западних сила — објективно радио против националних интереса и Црне Горе и Србије. Због тога његови планови нијесу наилазили на одобравање ни у Београду ни у Цетињу. У Васојевићима, племену из кога је потицао, његов рад такође није наилазио на подршку народа, јер је био у супротности са националноослободилачком концепцијом игумана Зечевића, који се чврсто држао Његоша и политике ослобођења и уједињења овога краја

с Црном Гором. Тај сукоб, политичка смутљивост и авантуризам кнеза Васојевића, срачунати пријести, неминовно су довели до његовог убиства 1844. године. Тако је уклоњен један од ријетких политичких пробисвијета са политичке позорнице, човјек чији су мутни и нереални планови били у суштини уперени против ослободилачке борбе једног широког географског простора.

* *
*

У цјелости се може рећи да је овај симпозијум успио. Без претензија да дајемо потпунију оцјену о овом скупу, сматрамо да се може рећи да је било потребе да се нека историјска питања и појаве па и личности М. Зечевића и војводе Миљана Вукова, сагледају и оцијене са више критичности, да се више наслоне на историјске изворе. То је, поготово, било могућно урадити када је у питању сагледавање историјске улоге војводе Миљана Вукова, јер о њему и његовом времену има знатно више историјских извора него о периоду М. Зечевића.

Војвода Миљан Вуков израстао је у специфичним политичким и друштвеноисторијским приликама, у процесу ослободилачке борбе против Турака, у

крпну историјску личност ондашње Црне Горе. У тим историјским условима формирао се и његов високи морални став, а његов главарски лик био је примјер међу ондашњим народним првацима. Међутим, војводу М. Вукова било је потребно много наглашеније представити и као носиоца друштвене структуре која се користила државном организацијом, њеним установама, резултатима ослободилачке борбе и другим главарским привилегијама за јачање сопственог економског и друштвеног положаја. Само у свјетлу таквих историјских сагледавања, у свјетлу друштвено-економског положаја који је заузимао, у свјетлу припадности владајућем слоју црногорског друштва — могла се потпуније сагледати личност и историјска улога Миљана Вукова. Ваљало је истаћи да он није био ослобођен племенских схватања и понашања, иако му то није сметало да истовремено буде и носилац нових државотворних концепција за које се борио и које су му давале реалне изгледе да се друштвено и материјално уздигне изнад својих племеника, па и осталих племенских главара у Горњем Полимљу, односно носилаца државне власти на територији која је измицала турском окупационом систему.

М. Д.

Ж. МИНОВИЋ И М. МАТИЋКИ: „ЧИТАНКА САМОУПРАВЉАЊА“

(Народна књига, Београд 1977)

Социјалистичко самоуправљање, као систем друштвених односа, постало је друштвена стварност Југославије већ тридесетак година. Наиме, 1950. године озакончено је радничко самоуправљање у Југославији, те је тако наша земља постала прва у свијету која је практично реализовала једну револуционарну мисао, иначе много старијег датума. Јер, сјетимо се класика марксизма, који су на искуствима Париске комуне писали да би „централизована власт“ морала да „уступи мјесто самоуправи произвођача“: „Кому-

на је била састављена од градских одборника, изабраних на основу општег права гласа у разним окрузима Париза. Они су били одговорни и могли су у свако доба бити смијењени. Већина од њих, наравно, били су радници и признати представници радничке класе. Комуна је имала да буде не парламентарно, него радно тијело — извршно и законодавно у исто вријеме“. Ту мисао наставља и разрађује у условима октобарске револуције Лењин, па каже: „Ми сматрамо најважнијим и најдрагоцијенијим што су се за управља-